

ZEE WOORDEN

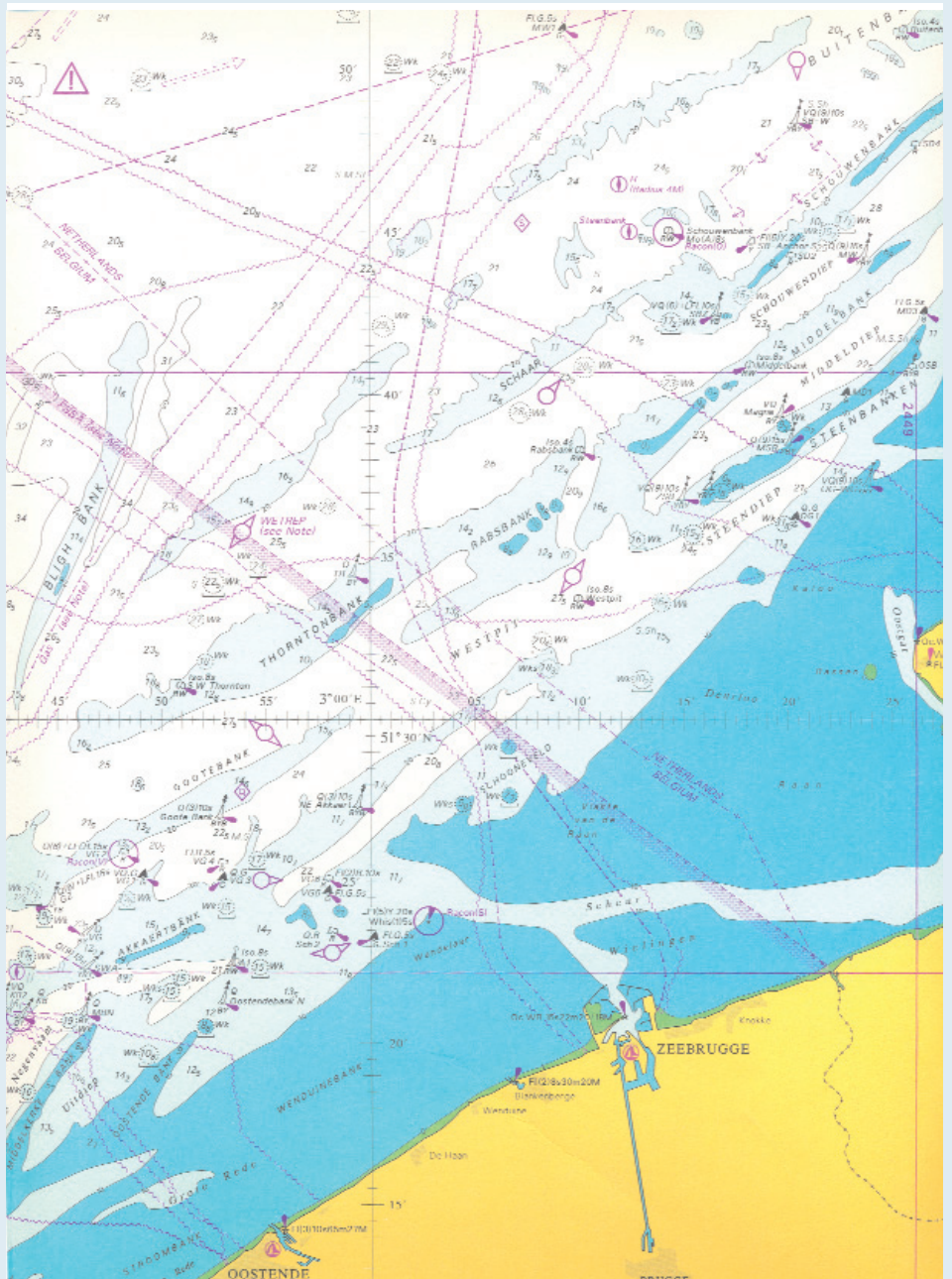
Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'Kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

BLIGH BANK

De *Bligh Bank* ligt op 40-60km uit de kust en is - met zijn ondiepste punt zo'n 10m onder het laagwaterpeil - een vrij diepe zandbank. Over een lengte van meer dan 20km strekt deze meest oostelijk gelegen Hinderbank zich uit tot aan de Belgisch-Nederlandse zee grens. Hoewel geen harde bewijzen konden worden gevonden, is het zeer aannemelijk dat deze *Bligh Bank* is vernoemd naar de bekende en ook wel beruchte Captain William Bligh (1754-1817). Niet alleen omdat deze man een enorme reputatie opbouwde, maar ook gezien diens hydrografische verdiensten in het zuidelijk deel van de Noordzee. De eerste vermelding op Belgische zee kaarten betreft de zee kaart van Stessels uit 1866. Op een Engelse zee kaart komt de naam voor het eerst voor in 1842 (UKHO Archieven). Het woordenboek der toponymie (de Flou, 1929) vermeldt als synoniem voor *Bligh Bank* ook *Blick-Banck* en lokale vissers nemen ook wel *Bliebank* in de mond.

■ Over een lengte van meer dan 20km strekt de *Bligh Bank* zich uit tot aan de Belgisch-Nederlandse zee grens, en dit op een afstand van 40-60 km uit de kust. De bank is hoogstwaarschijnlijk genoemd naar kapitein William Bligh die o.a. de muiterij op de 'Bounty' onderging, maar ook hydrografische activiteiten ontplooid in het Scheldemondingsgebied in 1804 (Admiralty Charts and Publications 1406)

DE MAN DIE DE BOUNTY-MUITERIJ ONDERGING...

William Bligh begon zijn mariene carrière reeds als zevenjarige 'servant' voor de kapitein van de HMS Monmouth. Zesenvijftig jaar later, op 63-jarige leeftijd, stierf hij als 'Vice-Admiral of the Blue', één van de hoogste graden binnen de Britse Admiraliteit. Toch is hij vooral bekend als *Captain* Bligh, de graad die hij had ten tijde van de alom bekende Bounty muiterij. Tijdens een maandenlang oponthoud op het eiland Tahiti begon de helft van de bemanning van dit schip, onder leiding van Fletcher Christian, te muiten. Zij zetten *Bligh* met zijn getrouwen in een kleine sloep overboord en kwamen na veel omzwervingen zelf terecht op het eiland Pitcairn, één van de meest geïsoleerde plekken in de Stille Oceaan. Ze zouden daar pas 18 jaar later teruggevonden worden... *Bligh* was er namelijk in geslaagd met het kleine sloepje het 6700km van Tahiti gelegen Timor te bereiken, terug te keren naar Engeland, en de jacht op de muiters te openen. Door dit Bounty-avontuur wordt hij ten onrechte bij het publiek herinnerd als een wrede bullebak. Volgens die verhalen communiceerde hij alleen met de zweep en bracht hij meer tijd door met zich op muiterijprocessen te verdedigen, dan met op zee het bevel te voeren.

■ William Bligh is toch vooral bekend als *Captain* Bligh, de graad die hij had ten tijde van de alomgekende *Bounty* muiterij (Wikipedia)

... WAS OOK EEN GERESPECTEERD ZEEMAN, NAVIGATOR EN HYDROGRAAF

In werkelijkheid was *Bligh* gedurende zijn hele leven een uiterst bekwaam zeeman, navigator en hydrograaf. De logboeken van de tientallen schepen waarop hij diende, bewijzen bovendien dat hij als gezagvoerder alleen maar nors keek in situaties waar andere kapiteins reeds de 'kat-met-negen-staarten' (een strokenzweep) bovenhaalden, en dat hij enkel de zweep hanteerde bij vergrijpen waar anderen de matrozen voor 'kielhaalden' of ophingen. Hij was een ontwikkeld man met grote interesse voor de ontdekkingen van de wetenschap. Mede daarvoor kon hij zijn vele bemanningen vrijwaren van de ergste vormen van scheurbuik en andere zware ongemakken. Ook deed hij er alles aan om de leefomstandigheden aan boord zo gezond mogelijk te organiseren.

Als hydrograaf was hij reeds op zijn 23ste de voornaamste assistent van James Cook, toen die zijn laatste wereldreis ondernam. Er kan dan ook een mooie zeekaartenkamer gevuld worden met alle metingen en peilingen die *Bligh* op de zeven zeeën uitgevoerd heeft. Het is overigens in deze hoedanigheid dat *Bligh* deelnam aan een Engels onderzoek naar de mogelijkheden van een blokkade van de Schelde door Napoleon in 1804, en vermoedelijk toen of kort daarna zijn naam schonk aan de zandbank in dit gebied. Napoleon had immers in Boulogne reeds 150.000 man geconcentreerd en wou de eigenlijke invasievloot in de Scheldemonding samenbrengen. Een citaat uit Mackaness (1951: p. 332, vrij vertaald uit het Engels) vermeldt:

"In 1804 hield de Britse Admiraliteit de Franse voorbereidingen voor een grote invasie van Engeland angstvallig in de gaten. Napoleon had een groot aantal kanonneerboten en andere vaartuigen besteld bij Nederlandse scheepswerven, wat de Engelsen ertoe aanzette om een uitgebreide blokkade van de Schelde voor te bereiden. Admiraal Keith kreeg deze taak toegewezen en hem werd in een geheime brief dd. 11 oktober opgedragen kapitein Bligh van de 'Warrior' te sturen, samen met twee van de beste loodsen uit Vlissingen om de toegang tot de Schelde in kaart te brengen. Ook werd hem gevraagd te rapporteren over de best mogelijke positie voor het eskader, en over de wenselijkheid om een lichtbaken aan te brengen op de Galloper (nvdr: een ondiepe zandbank halfweg tussen de Thamesmond en de Bligh Bank). Dit lichtbaken zou mogelijk nuttig zijn als oriëntatiepunt voor het eskader, bij zijn oversteek van de Thamesmond naar Vlissingen, temeer daar in die tijd de riviermondingen van de Noordzee totaal onverlicht waren. Blighs ervaring als zeevaarder, cartograaf en loods waren de Admiraliteit zo goed bekend, dat die er niet aan twijfelde dat hij de hem toe- vertrouwen taak tijdig en accuraat zou volbrengen."

Blighs belangrijkste verwezenlijking - zeker vanuit Brits koloniaal standpunt - was misschien wel het overbrengen van de broodboom (*Artocarpus altilis* en *A. communis*) vanuit de Stille Oceaan naar de Caraïbische eilanden. De vrucht van de broodboom werd gezien als een goedkope voedingsbron voor de vele slaven die zwoegden op de (voornamelijk) Britse plantages. Het ophalen van broodboomscheuten was ook het enige doel van de *Bounty*-expeditie, maar door de muiterij is de bewuste lading nooit geleverd. Dat *Bligh* goed wist welke belangen hij hoorde te dienen, bewijzen de *Bounty*-logboeken waarin hij zich evenveel of zelfs meer zorgen maakte over deze scheuten, als over de muiterij zelf...

DE MENS WILLIAM BLIGH

Grondige studie van deze documenten wijst ook uit dat *Bligh* tijdens de langdurige reizen op zee een welhaast maniakale ijver aan de dag legde om zelfs de meest routineuze taken van de bemanning nauwgezet te controleren en aan boord een ijzeren discipline te handhaven, waarbij geen enkele afwijking van de regels werd gedoogd. Het levensgroot contrast van zo'n extreem strak regime aan boord met de exotische sfeer en de losse zeden die de Britse matrozen in de Caraïben en vooral de Stille Zuidzee ontdekten en volop proefden, leidde bijna automatisch tot muiterijen, ook op *Blighs* schepen. In alle zaken die voor de rechter kwamen, werd *Bligh* echter vrijgesproken van schuld en in ere hersteld. Niettemin staat het vast dat hij altijd en overal mensen tegen zich in het harnas joeg. Zelfs aan land, toen hij bijvoorbeeld gouverneur werd van New South Wales, de Britse strafkolonie in Australië. Wellicht omdat hij ook daar totaal ondiploma- tisch te werk ging in het tegengaan van de enorme corruptie van het lokale bestuur, werd hij bij een muiterij door de 'politie' van Sydney gevangen genomen. Het duurde jaren eer hij terug in Londen geraakte, een proces kon voeren, en kon bereiken dat de Australische muiters gevangen werden genomen.

Na zijn Sydney-avontuur verliet *Bligh* de actieve mariene dienst, werd nog verschillende keren bevorderd, en stierf ten slotte - alom gerespecteerd - als weduwnaar en vader van vier dochters, in december 1817. Hij leeft nog voort in verschillende exotische plaatsnamen (*Bligh* Water in Fiji, *Bligh* Reef in Alaska, *Bligh* Island in Canada, *Bligh* Entrance in Australië, *Bligh* Sound in Nieuw-Zeeland), en natuurlijk in onze eigenste *Bligh* Bank.

Bronnen

- MACKANESS, G. 1951. The life of Vice-Admiral William Bligh R.N., F.R.S.. New and revised edition. Angus and Robertson: Sydney, NSW (Australia). 573 pp.
- UKHO 2006. North Sea: Dover and Calais to Oxford Ness and Scheveningen Chart. Scale 1: 250.000 at Lat. 51°30'. Admiralty Charts and Publications, no 1406.
- UKHO (UK Hydrographic Office) Archiven: kaart uit de 'old copy bundle' OCB 1406 series A1, getiteld: 'The North Sea - Sheet 1. From Dover & Calais to Orfordness & Scheveningen', gepubliceerd op 21 maart 1842.

Wetenschappers kennen deze zeeslak onder de naam *Buccinum undatum*, maar de meeste lezers zullen toch vooral denken aan de gekookte versie die je aan de kust in een pikant sausje kunt proeven aan één van de viswinkels of -stalletjes. Wil je wat meer weten over dit bijzondere dier, of vernemen hoe het aan zijn naam is gekomen, dan ben je hier alvast aan het goede adres.

DE WULK KORT VOORGESTELD

De wulk is één van de grootste slakken van de Belgische kust. De vrij bolle, kegelvormige schelp kan tot 12cm lang worden, en is zeer variabel van vorm en kleur (zie illustratie). De grote schelpen zijn afkomstig van dieren van wel 25-30 jaar oud. Aan het strand vinden we bijna uitsluitend lege, verweerde schelpen. Soms zie je zo'n oude schelp rondkruipen, maar die wordt dan bewoond door de heremietkreeft (*Pagurus bernhardus*). *Buccinum undatum* is een 'rechtsdraaiende' weekdiersoort, waarvan heel af en toe een diertje de richting kwijt raakt en een linksdraaiende schelp produceert. Dit is bij verzamelaars uiteraard een zeer gezocht item.

Wulken zijn rovers, maar ook aaseters. Gedreven door hun goede reukzin schuimen ze de zeebodem af naar afval, als volleerde 'huisvuilophalers'. In tegenstelling tot veel andere zeeslakken kennen wulken aparte seksen en zijn ze dus niet tweeslachtig. De eitjes van de wulk zijn een bekend aanspoelsel aan onze kust (zie pag. 28). Ze zien er uit als bolvormige ruwe sponzen en werden vroeger door vissers gebruikt om de handen schoon te wrijven of als panspons om vaatwerk te schuren. Door vervuiling van het zeewater met schadelijke scheepsverf (waarin tributyltin of TBT) wordt de hormoonstofwisseling van de wulk verstoord. Hierdoor krijgen de vrouwtjes een (meestal klein) penisvormig aanhangsel (imposex: zie foto op volgende pagina). Deze valse penis blokkeert de opening van de eileider, waardoor de voortplanting onmogelijk wordt. Mede daardoor is deze ooit zeer algemene soort sterk in aantal achteruitgegaan.

Als eetbaar weekdier wordt de wulk al eeuwenlang commercieel bevestigd en tegenwoordig vaak als een delicatessen verkocht. Vroeger was het nochtans armemenskost, vooral voor de kustbewoners en vissers zelf. Vandaag prijken wulkgerechten op de menukaarten van de slijkste restaurants in Brugge, Gent en Brussel. Of ze daar ook wulkensoep aanbieden is niet bekend, maar in 1884 maakten ze die zo: "Was de wulken goed, kook ze en haal ze uit de schelp. Neem 250 gram boter, met fijngesneden look, een ui, veel peper en wat zout, doe

■ De wulk is één van de grootste slakken van de Belgische kust. De vrij bolle, kegelvormige schelp kan tot 12cm lang worden, en is zeer variabel van vorm en kleur (bron: Dautzenberg & Fisher 1912)

alles in een hoge pan en bak de boter bruin. Voeg bloem toe, een halve liter water of melk, laat koken, voeg dan de wulken toe en een koffielepel ansjovissap. Laat nog een half uur koken en dien op." (Lovell, 1884).

EN WAAR KOMT DE NAAM 'WULK' VANDAAN?

Germaans en uit twee delen

Zeker is dat wulk van Germaanse afstamming is. Voor zover we konden nagaan, komt het slechts in drie Germaanse talen voor: in het Nederlands en het Fries als *wulk*, en in het Engels als *whelk*. In de oudere stadia van die talen alsook in hun dialecten neemt het woord verschillende gedaanten aan. Het

■ Door vervuiling van het zeewater met schadelijke scheepsverf wordt de hormoonstofwisseling van de wulk verstoord, en krijgen de vrouwtjes een (meestal klein) penisvormig aanhangsel (imposex). Deze valse penis blokkeert de opening van de eileider, waardoor de voortplanting onmogelijk wordt (NF)

Middel Nederlands kende *wilk*, *welk*, *willoc* en *willox*, in de huidige West-Vlaamse kustdialecten luidt het *wullok(s)*, een vorm die herinnert aan de vroegst geattesteerde varianten in het Oudengels, nl. *wioloc* en *weoloc*. De vormen met *-u-*, zoals het standaardtalige *wulk* en het West-Vlaamse *wullok(s)*, zijn betrekkelijk jong en ontstonden door klinkerronding onder invloed van de erop volgende medeklinker *-l-*. Van diezelfde overgang getuigen o.m. West-Vlaams *wulge* uit *wilge* en *bulk* uit *bilk* ('omheinde perceel, bepaaldelijk weide').

In oorsprong is *wulk* net zoals het Engelse *whelk* een geleed woord, wat wil zeggen dat het bestond uit een grondwoord en een achtervoegsel. Dat achtervoegsel zou in het Germaans *-uk* hebben geklonken, en zit vervat in tal van diernamen, vooral vogelnamen. In het moderne Nederlands verschijnt het als *-ik*, zoals in *havik*, of is het gereduceerd tot *-k*, zoals in *vink*, *alk* en *valk*. Dat gereduceerde *-k*-suffix komt in alle Westgermaanse en ook in de Noordgermaanse talen voor, bv. in het Engelse *spink* en het Duitse *Finke*, die allebei 'vink' betekenen, en het Zweedse *spink* voor 'mus'. Een andere afstammeling van datzelfde Germaanse suffix in het Engels is *-ok*, dat behalve in een vogelnaam als *dunnock* 'heggemus' ook in het Oudengelse *wioloc* 'wulk' en het nog steeds gangbare *haddock* 'schelvis' wordt aangetroffen. In het Duits staat naast het *-k*-suffix de variant *-ich*, bv. in *Kranich* 'kraanvogel' en, met later toegevoegde eind *-t*, *Habicht* 'havik'. Over de oorspronkelijke betekenis van het achtervoegsel tast men in het duister. Namen uit het domein van de fauna (en de flora) gaan vaak tot een zeer ver verleden terug, wat maakt dat ze voor de etymoloog niet zelden erg ondoorzichtig zijn. Om een idee te krijgen van wat een achtervoegsel aan de betekenis van het grondwoord toevoegt, dient men op zijn minst inzicht te hebben in de betekenis van dat grondwoord, en dat is lang niet altijd het geval als het om namen gaat uit de wereld van de fauna en de flora.

De 'gedraaide' schelp

Volgens de Nederlandse etymologische woordenboeken van J.F. Franck & N. Van Wijk en van J. De Vries zijn *wulk* en zijn varianten afgeleid van de stam van het werkwoord *walen*, dat verwant is met het Latijnse *volvare* en oorspronkelijk 'draaien, wentelen' betekende. *Walen* leeft tot op vandaag voort in het Noord-Nederlands in enkele van 'draaien' afgeleide technische betekenissen, nl. 'keren, kenteren' (spreekende van het tij), en 'draaien, ongestadig zijn' (spreekende van de naald van een scheepskompass). Het grondwoord in *wulk* en consorten zou dan verwijzen naar "het gewondene van de horen". Het klopt inderdaad dat de schelp van de wulk een gewonden, gedraaide structuur heeft, maar binnen de gegeven verklaring blijft vanuit taalkundig oogpunt de vraag bestaan hoe de stam van een werkwoord met *-aa-* aanleiding kon geven tot een zelfstandig naamwoord met een *ie*-achtige klank in de beklemtoonde lettergreep. Onze etymologen laten echter na te vermelden dat *walen* in de Nederlandse kustdialecten (Vlaams, Zeeuws en Hollands) de gedaante *welen* of *wielen* had. Toponymische sporen daarvan zijn het veelvuldig geattesteerde *wiel* voor een draaikolk, al dan niet ontstaan na een dijkdoorbraak. Datzelfde werkwoord heeft volgens de Engelse etymoloog E. Klein ook ooit in het Oudengels bestaan, en leverde er het grondwoord voor de Engelse tegenhanger van *wulk*. In dit verband is het interessant te vermelden dat nog andere (voornamelijk Germaanse) talen voor wulk een woord gebruiken waarin de stam *walen* of *welen* is terug te vinden: *hvalolje* (Noors), *valthornssnäck*a (Zweeds) en *Wellhornschnecke* (Duits). Het Welsh (een Keltische taal) vermeldt *gwalc*.

Interessant is dat ook een synoniem voor

wulk, nl. *kinkhoorn* (in het Oostends *kienkankhoorn*), is samengesteld met een eerste element uit de betekenisfeer van 'draaien'. *Kink* betekent immers 'draai' of 'wrong' en komt o.a. voor in de uitdrukking "een *kink* in de kabel".

En wat met het West-Vlaams dialectische 'wullok'?

Op het eerste gezicht lijken de West-Vlaamse varianten op *-ok* en *-oks* niet inheems, want het Germaanse suffix *-uk* verschijnt in andere Nederlandse woorden als *-ik* of als *-k*, nooit als *-ok(s)*. Ook zijn er geen andere Nederlandse dier- of plantennamen die op *-ok* of *-oks* eindigen. Ofwel is dat West-Vlaamse suffix het enige relict van een oude Kustwestgermaanse vorm die gemeenschappelijk was aan de dialecten van de volkeren beiderzijds het Kanaal, ofwel is die vorm door onze vissers ontleend aan hun Engelse collega's.

Bronnen

- * DAUTZENBERG, Ph. & H. FISHER 1912. Mollusques provenant des campagnes de l'*Hirondelle* et de la *Princesse-Alice* dans les Mers du Nord. *Résultats des Campagnes Scientifiques Accomplies sur son Yacht par Albert Ier Prince Souverain de Monaco*, XXXVII. Imprimerie de Monaco: Monaco. 629, plates I-XI pp.
- * DE VRIES, J. 1971. Nederlands etymologisch woordenboek. E.J. Brill: Leiden.
- * KLEIN, E. 1967. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Elsevier Publishing Company: Amsterdam, London, New York.
- * LOVELL, M.S. 1884. The edible Mollusca of Great Britain and Ireland with recipes for cooking them. Second edition. L. Reeve and co: London, UK. 310, 12 plates pp.
- * POPPE, G.T. & Y. GOTO 1991. European seashells: 1. (Polyplacophora, Caudofoveata, Solenogastrea, Gastropoda). Christa Hemmen: Wiesbaden, Germany. ISBN 3-925919-07-4. 352 pp.
- * VAN WIJK, N. 1949. Franck's etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. Met supplement door C.B. van Haeringen. Tweede druk. Martinus Nijhoff: 's-Gravenhage.

■ De eijes van de wulk zijn een bekend aanspoelsel aan onze kust. Ze zien er uit als bolvormige ruwe sponzen en werden vroeger door vissers gebruikt om de handen schoon te wrijven of als 'pannespons' (NF)

OPRUIMACTIE VLAAMSE STRAND

De vierde editie van de Lenteprikkel, een jaarlijkse strand-opruimactie in alle Vlaamse kustgemeentes onder impuls van het Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, kende een groot succes. In totaal zamelden 711 vrijwilligers 2379 kg afval in over een lengte van 9,9 km. De grote hoeveelheid aangetroffen hout op de stranden dit jaar (752 kg of 31%) is waarschijnlijk te wijten aan het stormachtig weer en het springtij twee weken vóór de Lenteprikkel. Touw & textiel (593,5 kg) en plastic (528 kg) vormden samen met hout 79% van de totale hoeveelheid ingezameld afval.

Er is ook wel wat variatie tussen de gemeentes wat de verdeling van de afvalfracties betreft. In Bredene werd erg veel touw & textiel gevonden (47%). In De Panne bestond het strandafval voornamelijk uit restafval (40%), terwijl Middelkerke bijvoorbeeld een vrij grote fractie papier & karton (17%) kende. Naast het 'klassieke' afval (plastic, touwen, schoenen, etc.) werden ook een aantal eigenaardige vondsten gedaan zoals pralines, shampooflessen, patronen van een jachtgeweer, een Spaanse visbak, sinaasappelen en een resem plastic soldaatjes.

Met de Lenteprikkel wil het Coördinatiepunt strandbezoekers sensibiliseren inzake het afval dat aanspoelt vanuit zee of op het strand achtergelaten wordt, en hoe dit kan worden voorkomen en selectief verwijderd. Hopelijk kan deze vierde Lenteprikkel ook een aanzet zijn voor meer kustgemeentes om specifieke strandzones in de toekomst handmatig te reinigen. Een mooie win-win situatie voor de gemeente, voor de strandbezoeker, voor de zeewering én voor de natuur! Meer informatie en sfeerfoto's zijn terug te vinden op www.lenteprikkel.be

HM

■ Op 31 maart 2007 verzamelden 711 vrijwilligers niet minder dan 2379 kg afval op Vlaamse stranden (CP)